

**Anatolij Ivčenko – Sonja Wölke, Hornjoserbski frazeologiski słownik
(Budyšin 2004)**

Anatolij Ivčenko – Sonja Wölke, *Hornjoserbski frazeologiski słownik – Oborsorbisches phraseologisches Wörterbuch – Verhnelužickij frazeologičeskij slovar*, Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2004, 572 str.

Peter Weiss

IZVLEČEK: Zgornja lužiška srbščina se s frazeološkim slovarjem pridružuje jeziku, ki se lahko izkažejo s slovarsko predstavitvijo celotnega frazeološkega fonda v knjižnem jeziku. Vzorno sestavljeni lužiskosrbski frazeološki slovar je izdelan na osnovi dokumentiranih virov, poleg razlag v zgornji lužiški srbščini pa vsebuje tudi nemške in ruske ustreznice, po katerih se da iskati v indeksu na koncu slovarja.

Anatolii Ivchenko – Sonja Wölke, Hornjoserbski frazeologiski słownik (Budyšin/Bautzen, 2004)

ABSTRACT: With the publication of the phraseological dictionary Upper Sorbian has become one of the languages having a complete dictionary coverage of the standard language phraseology. The compilation of the Sorbian phraseological dictionary as such is exemplary and is based on documented sources. Besides the explanations in Upper Sorbian it provides German and Russian equivalents. The functionality of this dictionary is enhanced with the index of these equivalents included in the dictionary back matter.

Kot ugotavljata sestavljalca zgornjelužiškega slovarja Anatolij Ivčenko in Sonja Wölke, so »v zadnjih desetletjih slovanski slovaropisci izdali nekaj deset frazeoloških slovarjev najrazličnejših tipov: prevodne in enojezične, knjižnega jezika ali narečij, etimološke, sopomenske in druge. To pa še ne pomeni, da so v tem pogledu slovanski jeziki obdelani enako dobro: trenutno takih kompendijev še nimamo za makedonščino, slovenščino, kašubščino in spodnjelužiščino.« (Str. 7)

Lužiški frazeološki slovar je lahko za zgled v marsikaterem pogledu, recimo v grafičnem oblikovanju in v iz njega izhajajoči preglednosti, h kateri prispevajo razdelki na sivi podlagi takoj za iztočnico, v katerih so naštetih frazemi v geslu, če jih je v njem več kot deset (geslo se potem lahko razprostira tudi na več kot desetih straneh, kot se npr. geslo *woko* s 86 frazemi).

V zgornjelužiškem in ruskem predgovoru (str. 7–17) izvemo vse potrebno o sestavi slovarja, o razvrstitvi frazemov v slovarju in o sestavi slovarskega članka. (Kljub trijezičnemu, lužiško-nemško-ruskemu naslovu in močni zastopanosti nemščine kot razlagalnega oz. ustrezniskega jezika v knjigi ni tudi nemškega predgovora,

ki bi ga glede na siceršnjo zastopanost nemščine v tem slovarju smeli pričakovati.) Sledijo okrajšave (str. 18) in seznam virov – ti so slovarski, zbirke primer in frazemov ter leposlovje in periodika od 19. do 21. stoletja (str. 18–26).

Dejanski slovar je sestavljen iz treh delov: iz zgornjelužiško-nemško-ruskega slovarja (str. 27–448) ter iz nemško-zgornjelužiškega (str. 449–532) in rusko-zgornjelužiškega registra (str. 533–572), ki sta sestavljena na osnovi frazemskih ustreznikov v teh jezikih v slovarju z zgornjelužiškimi iztočnicami.

Kako elegantno sta avtorja sestavila posamezna gesla in rešila makro- in mikrostrukturalna vprašanja, ki se pojavijo pred sestavljalcem frazeološkega slovarja, se vidi s predlistov (in zalistov, kjer je objavljena ponovitev) in iz predgovora, kjer je v zgornjelužiščini in ruščini predstavljena shema slovarskih gesel, ki jo je mogoče kar povzeti; enojne zgornje-spodnje narekovaje, ki označujejo pomenske opise, pišem tako, kot so zapisani v zgornjelužiškem slovarju, tudi zato, da ne pride do zmede zaradi prečrkovanja ruščine, v dvojnih srednjih narekovajih pa so zapisani poleg pomenskih opisov tudi frazemi in njihovi ustrezniki, zato da sem lahko ob pokončnih ohranil ležeče pisane dele besedila:

(1) besedna iztočnica;

(2) v novi vrsti sledi številka frazema v geslu;

(3) frazem v nevtralni obliki lahko ima v okroglih oklepajih navedeno fakultativno sestavino, tj. besedo ali besede, ki jo (jih) je mogoče izpustiti, v širokokotno lomljenih oklepajih pa stoji dvojnica, imenovana nadomestek (substitut), tj. beseda ali besede, ki jo (jih) je mogoče uporabiti namesto prejšnje (prejšnjih) v frazemu; sestavina glagolskega frazema z nevtralno (nedoločniško) obliko je lahko nedoločni zaimek v ustreznem sklonu in z ustreznim predlogom, ki stoji po možnosti čisto na koncu frazema (str. 9–10, 15), medtem ko glagolski frazem, ki je zapisan v oglatih oklepajih takoj za frazecom v nedoločniški obliki, vsebuje glagol v 3. osebi ednine, sestavine te oblike frazema pa si sledijo v naravnem besednem redu; uporaba ustrezne oblike nedoločnega zaimka (ta je vedno zapisan ležeče) *něchtó* (v slovenskem slovaropisju je to poljubnostni *kdo*) kaže na možnost zasedbe s poimenovanjem osebe, uporaba oblike nedoločnega zaimka *něšto* (v slovenskem slovaropisju poljubnostnega *kaj*) pa na možnost zamenjave s poimenovanjem za živali, stvari itd. (str. 10, 15); če sta zapisana oba zaimka, je mogoče namesto nadomestnega uporabiti eno ali drugo poimenovanje; vezljivost v glagolskih frazemih v zgornjelužiščini je soavtorica Sonja Wölke za slovar zastavila in dobro obdelala že v knjigi, ki je z naslovom *Verbale Phraseme im Obersorbischen: Untersuchungen zur Valenz und Struktur* izšla leta 1992;

(4) v posebnem tisku lahko sledi slovnična pripomba oz. značilnost, npr. *njewos[obowe]* ‚brezosebno‘, v ležečem tisku pa stilistični in čustvenostni označevalnik(i), npr. *ekspr[esiwne]* ‚ekspresivno, čustvenostno‘; eden od njih je pripisan frazemu »(kaž) z kanami so leć ‚so sylnje deščować‘, ‚stark regnen‘« v geslu *kana*, čeprav bi se dalo to ali kaj takega reči tudi za veliko večino drugih v knjigi obravnavanih frazemov;

(5) sledi pomenski razdelek: najprej v enojnih (kapljičastih) spodnje-zgornjih narekovajih stoji zgornjelužiški opis pomena, zatem pa za pokončnico nemški opis pomena z morebitnim nemškim frazeološkim ustreznikom in za drugo pokončnico

ruski opis pomena z morebitnim ruskim frazeološkim ustreznikom; bolj ali manj dosledno so v lomljenih oklepajih tudi pri nemških in ruskih ustreznikih navedene dvojnice k posameznim frazemskim sestavinam (npr. ruska dvojnica »sčitat' voron <galok>« pri frazemu »žaby pasć« v geslu *žaba*), prav tako pa je v njih bolj ali manj dosledno ležeče tiskana tudi oblika zaimkov *kdo* in *kaj* ipd. kot nadomestna sestavina; različne pomene istega frazema uvajajo številke (npr. frazem »na poslednjej trunje hrać« v geslu *truna* s pomenoma »w jara hubjenym stawje być« in »blisko smjerće być« – z ustreznima številka so potem opremljeni tudi viri in ponazarjalni primeri);

(6) slovaropisna dokumentacija, tj. zapis frazema v slovarjih in zbirkah rekov in frazemov, je navedena v oklepajih;

(7) pri večini frazemov sledijo besedilni ponazarjalni primeri, ki imajo vedno naveden vir; v njih so sestavine frazema natisnjene ležeče.

Na koncu gesla, za tako opremljenimi in razloženimi oštevilčenimi frazemi, stojijo še neoštevilčeni frazemi kot kazalke, in sicer pri besedah, ki nastopajo kot drugi samostalnik v frazemu (kazalka vodi uporabnika k prvemu od samostalnikov v frazemu – drugače je le, če v frazemu stoji na prvem mestu posamostaljeni pridevnik): v geslu *rak* je pri frazemu »ani ryba ani rak« pokazano na geslo *ryba*(1), kjer ima ta frazem številko 1, v geslu *slepy* pa pri frazemu »rěčec kaž slepy wo barbje« na geslo *barba*(1). Avtorja sta se za okrnjeni prikaz odločila najbrž zaradi varčevanja s prostorom, iz doslednega navajanja kazalk pri vseh polnopomenskih sestavinah pa vendarle dobimo veliko podatkov. Tako bi imeli zbrane frazeme tudi pri glagolskih sestavinah, kar je zdaj v knjigi prikazano le v omejenem obsegu. (Tu gotovo lahko pomaga okrnjena različica zgornjelužiškega frazeološkega slovarja, ki je po novem na voljo tudi na internetu (<http://sibz.whyi.org/frazeol/strony.php?spr=sorb&id=fraze&pro=sorb>, 2005-06-16.)

Pri rekonstrukciji hipotetičnih pomenov stoji pred lužiškim pomenskim opisom zvezdica, npr. v geslu *proch*, kjer je frazem »žadny kaž proch wokoło hód, *jara žadny« , ali v geslu *koza*: »kozu na wjelka šćuwać [něchtó šćuwa kozu na wjelka]«. Tako je vedno v primerih, ko je frazem, ki se danes ne uporablja več, izpisan iz starega vira, zaradi česar si je v frazeološkem slovarju prislužil tudi označevalnik *zastarelo*.

V slovarju, kakršen je pričujoči, se srečajo različni jeziki, poleg opisanega (zgornjelužiščina) namreč tudi opisni oz. prevodni (nemščina in ruščina), pa tudi različna frazeografska izročila posameznih jezikov, iz česar izvirajo neskladja pri navajanju frazemskih ustreznikov in pri nakazovanju vezljivosti v drugojezičnih razlagah in frazemih. Primeri so tule po potrebi prikazani okrajšani, brez dvojnic k posameznim sestavinam.

(a) Frazemski ustreznik v prevodnem jeziku manjka:

»za blazna měć/poměć *někoho*«, nem. »jemanden zum Narren halten«, rus. manjka (pomenski opis je »nasmehat'sja *nad kem-libo*«) v geslu *blazn*;

»hołbiki wuběrać«, nem. manjka (pomenski opis je »popeln, in der Nase bohren«), rus. »vybirat' koz (iz nosa)« v geslu *hołbik*.

Zdi se, da v več primerih manjka ruski frazemski ustreznik. V pomensko identičnih frazemih »dno zhubić« in »pić kak bjeze dna« v geslu *dno* ob identičnih

nemških frazemskih ustreznih »saufen wie ein Loch« in »trinken wie ein Bürstebinder« ruski frazemski ustreznik »pit' kak sapožnik« naveden le pri drugem, pri prvem pa ne; različna sta tudi pomenska opisa »čezmerno napivat'sja (ob alkogole)« pri prvem zgornjelužiškem frazemu in »čezmerno pit' (ob alkogole)« pri drugem. Razlikovanje ob upoštevanju tretjeosebni frazemskih uresničitev »*něchtó* je dno zhubił« pri prvem frazemu in »*něchtó* pije kaž bjeze dna« pri drugem najbrž ni utemeljeno.

(b) Vezljivost je v razlagah in frazemskih ustreznih predvsem glagolskih frazemov prikazana nevzporedno glede na zgornjelužiščino, in sicer večkrat pri ruščini kot pri nemščini:

»Abrahama widžeć [*něchtó* je Abrahama widzał]«, nem. »50 Jahre alt werden, den 50. Geburtstag feiern« , rus. »otprazdnovat' pjatidesjatiletnij jubilej« v geslu *Abraham*; vsaj iz prvega nemškega pomenskega ustreznika ni razviden podatek, da se lahko fraza nanaša le na osebo;

»A a O«, nem. »das Wichtigste' das A und O«, rus. »suščnost', osnova, samoe glavnoe čego-libo' al' fa i omega« v geslu A;

»ptačka měč [*něchtó* ma ptačka]«, nem. »nicht ganz bei Verstand sein' einen Vogel haben; einen Haschmich haben«, rus. »*kto-libo* glupovatyj, s pridur'ju' ne vse doma *u kogo-libo*« v geslu *ptačk*; kot se vidi iz zadnjega primera, so predložni vezljivostni primeri pisani ležeče s predlogom vred, kar ni ustrezno, če naj bi kurziv predstavljal le tiste sestavine, ki so zamenljive s konkretnim samostalnikom ali zamikom, saj se predlog v tem smislu ne spreminja in ne zamenjuje;

»do rukow hladać *někomu* [*něšto někomu* do rukow hlada]«, nem. »zu erledigen sein, bevorstehen« , rus. »čto-libo predstoit sdelat' *komu-libo*« v geslu *ruka*; v nemškem pomenskem opisu bi v drugem primeru glede na zgornjelužiškega in ruskega smeli pričakovati *jemandem* bevorstehen'. Vprašljivo je, ali sta slabšalni frazem »hłupa koza ,hłupa holca, žena', ,dummes Mädchen, dumme Frau' dumme Gans« in frazem »chłošća koza ,chłošćiwa žena', ,naschhafte Frau, Naschkatze, Leckermaul« v geslu *koza* res frazema ali pa gre predvsem pri drugem za besedno zvezo, ki ji je pri prekrščenju v zgornjelužiški frazem botrovala nemščina z drugim in tretjim prevodnim opisom. (Drugačen in jasen primer je »mjedowa babka ,pčołka', ,Biene« v geslu *babka*.) Ta dva kažeta, da v tem primeru v nemščini zaradi njenih besedotvornih posebnosti pač ne moremo pričakovati frazemskega ustreznika, ampak le čustvenostnega enobesednega.

Frazemi ali njihove sestavine v tem slovarju nimajo pripisanih komentarjev, ki so v slovarjih nasploh lahko vabljiva besedila. Iz njih bi lahko tujci in poznejši rodovi izvedeli kaj več npr. o samostalniku *Domš* v frazemu »zamóžity kaž złoty Domš (w Budyšinje)« v geslu *Domš*, o samostalniku *Hadlena* v frazemu »wutrojeny kaž Hadlena ,směšnje zwoblěkany', ,seltsam, lächerlich gekleidet« ali o pridevniku *Ratarjowski*, ki nastopa kot fakultativna sestavina v frazemu »brodaty kaž (Ratarjowski) kozoł« v geslu *kozył*, če že o Abrahamu ter o Sodomi in Gomori, ki prav tako nastopajo kot sestavine zgornjelužiških frazemov, izvemo bistveno iz drugih frazeoloških slovarjev in virov. Slovarji so sicer pisani za bralstvo tistega prostora in časa, v katerih izidejo, nič pa ni narobe, če o čem povejo kaj več, kot pričakujejo sodobniki in tako rekoč očividci tistega, kar je v slovarju opisano.

Napak v slovarju tako rekoč ni, le kaka kazalka manjka (v geslu *žerdź* k frazemu »dołhi kaž žerdka <žerdź>« v geslu *žerdka*) in včasih je kaka beseda pokončna namesto ležeča (v geslu *rukaw* bi morala biti taka druga beseda v tretjeosebni uresničitvi frazema »pod rukaw hladać někomu«: »něchtó někomu pod rukaw hlada«, v geslu *Sprjewja* pa v nemškem pomenskem opisu prva: »etwas ist ganz und gar unmöglich«). Vendar je ocenjevalec pri nizanju v tem primeru res redkih tovrstnih spregledov podoben občudovalcu novega črnega mercedesa, ki se zgraža nad malček preveč sivimi pokrovčki ventilov pri pnevmatikah.

Le želimo si lahko, da bi se seznam jezikov, ki še nimajo frazeološkega slovarja, skrajšal tudi za slovenščino. V slovenski jezikoslovni literaturi kljub številnim objavljenim raziskavam in kljub delnim, čeprav obširnimi pregledom posameznih področij frazeologije (npr. o živalih v frazemih) in dvojezičnim frazeološkim slovarjem, ki upoštevajo slovenščino (z madžarščino Franceka Mukiča iz leta 1993, z nemščino Elizabete M. Jenko iz leta 1994 in z italijanščino Diomire Fabjan Bajc iz leta 1995), še vedno manjka delo, v katerem se frazeografska spoznanja preverijo in uresničijo za celoten jezik, to pa je vseobsežni enojezični razlagalni frazeološki slovar. Napoveduje ga poskusni snopič frazeološkega slovarja slovenskega jezika, ki ga je leta 2003 objavil Janez Keber.

Jezikom, ki se lahko izkažejo s slovarsko predstavitvijo celotnega frazeološkega fonda v knjižnem jeziku za širšo, ne le jezikoslovno rabo, se zgornjelužiščina tako pridružuje z vzorno sestavljenim in dokumentiranim frazeološkim slovarjem Anatolija Ivčenka in Sonje Wölke, ki ga lahko mirno uvrstimo v sam vrh tovrstnih del.

Peter Weiss, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
1000 Ljubljana

E-pošta: Peter.Weiss@guest.arnes.si